

İSLÂM HUKUKUNA GÖRE ÇOCUKTA VÜCÛB EDÂ VE CEZA EHLİYETİ

Muhammed Latif ALTUN*

Giriş

İslâm hukuku insanoğlunun doğumu öncesinden ölümüne dek hayatının her alanıyla ilgili belirli hükümler koymuş, ona bazı haklar tanımış ve olumsuz davranışları için cezaî müeyyideler ön görmüştür. İslam hukukunun bu yöndeki hükümleri başta Kur'ân olmak üzere hadislere dayanır. Çocukların mallarının iyi korunması gerektiği “Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, sadece iyi tutumla yaklaşın.” (el-Enâm, 6/152.) ve “Onarın (yetimlerin) durumlarını iyileştirmek hayırlı bir iştir.” (el-Bakâra, 2/220) şeklindeki âyetlerle öğütlenmiştir. Âyetlerki “yetim” kavramının çocuklar için kullanılan bir ifade olduğu müfessirler tarafından dile getirilir.¹ Çocuklarla ilgili temel hakların bizzat Hz. Peygamber tarafından “çocuğun hakkı”² ifadesiyle dile getirilmesi, konunun önemini ortaya koyması açısından dikkat çekicidir. Yine Hz. Peygamber’den rivayet edilen “Şu üç kişiden sorumluluk kaldırılmıştır: Ergenlik çağına gelinceye kadar çocuktan, aklî kemale erinceye kadar deliden ve uyanıncaya kadar uyuyandan.”³ ve “Çocuk ancak on beş yaşına ulaştığı zaman ona hadler uygulanır.”⁴ şeklindeki hadisler, konunun teferruatıyla ele alınmasının gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Zira bu hadislerde ergenlik öncesi dönem, sorumlu olmamanın sebepleri arasında sayılmıştır. Rivayetlerde geçen bu ifadeler, Müslümanların konuya daha titiz yaklaşmalarının sebebini teşkil etmiştir. Fıkıh kaynaklarında çocukların hem ibadet hem de muamelatla ilgili hükümlerinin ele alındığı müstakil başlıkların yer alması bu titiz çalışmanın neticesidir. İslâm hukukunda Hz. Peygamber’den başlayarak günümüze kadar çocukların özel hukuku var olagelmıştır. Batıda ise Fransız ihtilalinin meydana geldiği XIX. yüzyıla kadar çocuklara özgü bir hukuk sistemine rastlamak mümkün değildir. Bundan önce sekiz ve on üç yaşlarında da olsa çocuklar idam edilirdi.⁵

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

¹ Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasan, *Mefâtihü'l-ğayb*, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1420), 5: 217.

² Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürreuf b. Tâcû'l-Arifin b. Ali, *Feydû'l-Kadîr Şerhü'l-Câmiu's-Sağîr*, (Mısır: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, 1356), 2: 538.

³ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsar*, thk. Abdülmuti Emin Kalaci, (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1991), 7: 9127.

⁴ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dâru'l-Kübi'l-İlmiyye, 2003), 6: 94.

⁵ Akşit Mustafa Cevat, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsanî Esaslar*, (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2015), 24; Esen Hüseyin, *İslamda Suç ve Ceza İslam Hukukunda Cezaî Sorumluluk*, (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 74.

İslâm hukuku, bizzat çocuğu koruma altına aldığı gibi ona ait olan malî varlıklarını ve hukukî haklarını da koruma altına almıştır. Çünkü kendisi himayeye muhtaç olduğu gibi onun hürriyeti ve malî hakları da korunmaya muhtaçtır. Fıkıh kaynaklarında her hâlûkârda onun menfaati göz önünde bulundurulmuştur. Kendi adına yapacağı az da olsa risk taşıyan muamelelerin yasaklanması, fakat aynı muameleler için tecrübe kazanacağı gerekçesiyle başkasına vekil tayin edilmesinin geçerli sayılması onun menfaatinin göz önünde bulundurulduğunun açık ispatıdır.⁶ Yine söz konusu kaynaklarda onun velisi ve temsilcisi konumunda olan kimselerin adil olma vasfına ve ona iyi davranması gerektiğine vurgu yapılmıştır.⁷

Kişinin mükellefiyeti gücü nispetindedir. Bu itibarla İslâm dini teklif ile aklî ve bedenî kemal arasında denge gözetmiştir. Zira “Allah hiç kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü tutmaz.” (el-Bakara 2/286.) şeklindeki âyet bu düşüncenin temelini oluşturur. Hadislerde de insanların içinde bulunduğu durum göz önünde bulundurularak kolaylık prensibinin esas alındığı görülmektedir.⁸ Netice itibarıyla ehliyetin safhalara ayrılması, dinî-hukukî mükellefiyetlerin buna göre uyumlu hale getirilmesi bu âyet ve hadislerin gereğidir.

Allah Teâlâ insana akıl ve idrak kabiliyeti verirken buna karşılık ona diğer mahlûkata yüklediği görev ve sorumluluklar yüklemiştir. O halde insanda dinî, hukukî ve cezaî ehliyetin oluşması için biyolojik ve aklî kemalin tamamlanması gerekir.

1. İslâm’da Çocukluk Safhaları

Doğumla başlayıp ergenlik çağına kadar olan zaman diliminde bulunan kimseye çocuk, bu döneme ise çocukluk dönemi denilmektedir.⁹ Kur’ân’da çocuk kavramı “tıfl”, “sabî”, “gulâm” ve “veled” gibi ifadelerle karşılık bulmuştur.¹⁰

Çocukta fizikî ve aklî gelişim peyderpey oluşarak, on beş yaşında kemale ulaşır. Onun teklif altına alınıp alınmamasında, gelişmesinin safhaları göz önünde bulundurulur. Gelişim safhaları beş dönem şeklinde sınıflandırılır. Bunlar doğumdan önceki ceninlik merhalesi, temyiz öncesi, temyiz, bulûğ ve rüşd dönemleridir. Bu safhalar bağlamında vücûb ve edâ ehliyeti ele alınır. Bir kimsenin ehliyeti bu safhalara bağlı oldu için bu safhaların bilinmesi gerekir.

⁶ Komisyon, *Mecelletü’l-ahkâmî’l-adliyye*, thk. Necip Havâvînî, Karaçi: Kârhâne-i Ticaret-i Kütüb, t.y., md. 1458.

⁷ Heyet, *el-Fıkhü’l-menhecî*, (Dimaşk: Dârü’l-Kalem, 1413/1992), 8: 252.

⁸ Nesâî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Hasan Abdülmünim Şelebî, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, ty.), 5: 383.

⁹ Aydın M. Akif, “Çocuk” *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı, 1993), 8: 361-363.

¹⁰ en-Nûr, 31; Meryem, 19/12-29; Âli İmrân, 3/40-47; Yusuf, 12/19-21.

1. 1. Ceninlik Safhası

Örtülü ve gizli olan şey anlamına gelen cenin kavramı, anne rahminde teşekkül eden çocuk için kullanılır.¹¹ Fakihler, çocuğun anne rahminde meydana gelen teşekkülüyle hukukî kişiliğinin başladığı hususunda görüş birliği içindedirler.¹² Bu safhada nesep hakkı, ona vasiyet yapılması, vâris olma, vakıf gelirlerinden yararlanma gibi lehine olan hakları elde eder.¹³ Dışarıdan yapılan müdahaleyle ceninin hayatına son verilmesine cinayet denilmesi ve bunun gurre¹⁴ ile cezalandırılması, onun kişilik sahibi olduğunu göstermektedir.¹⁵ Bu merhaledeki çocuğun iki yönlü bir yapısı vardır. Annesinin varlığına bağlı olmasıyla bağımlı, ayrı bir kişiliğin teşekkülü yönüyle ise müstakil bir kişiliğe sahiptir. Cariye olan annenin azat edilmesiyle karnındaki ceninin de azat olması annesine tabi olduğuna, lehine olan hakları elde etmesi ise onun müstakil bir kişiliğe sahip olduğuna delalet etmektedir.¹⁶

1. 2. Doğumdan Sonraki Safha

Doğumla başlayan bu safha temyiz merhalesine kadar devam eder. Bu dönemdeki çocuğa iyiyi-kötüyü, hayrı-şerri, faydayı-zararı birbirinden ayıramadığı anlamında “gayri mümeyyiz” denir.¹⁷ Bu merhaledeki çocuğun söz ve eylemlerine itibar edilmez.¹⁸ Daha önce hak sahibi ve alacaklı olma anlamındaki nakis vücûb ehliyetine sahip olan çocuk, bu dönemde borçlu ve yükümlü olabilme anlamındaki tam vücûb ehliyetine sahip olur. Zira sağ olarak doğmak hak ve tekliflerin gerekliliğinin menatıdır/dayanağıdır. Bu itibarla çocuk tam vücûb ehliyetine sahip olur. Dolayısıyla itlaf ve zararlardan sorumlu tutulması, nafakasını temin edemeyen yakın akrabasının nafakasından sorumlu olması, zekât¹⁹ ve

¹¹ Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir, *Muhtârû's-sahâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999), 62

¹² Teftâzânî, Sa'düddin Mesud b. Fahriddin Ömer b. Burhâniddin Abdillâh el-Herevî, *Şerhu't-Telviḥ ala't-Tevdîh*, (Mısır: Mektebetü Sabîh, t.y.), 3: 325; Komisyon, *el-Mevsu'atü'l-fıkhiyyetü'l-kuveytiyye*. (Kuveyt: Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şüûnî'l-İslâmiyye, 1427), 16: 119.

¹³ Şafiî ve Hanbelî fakihlere göre, cenin adına yapılan vakıf geçerli değildir. (Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Vesîṭ fi'l-mezheb*, thk. Ahmed Mahmud İbrahim, (Kahire: Dârü's-Selâm, 1417), 4: 242; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, (y.y.: Mektebetü'l-Kahire, 1968), 8: 458.

¹⁴ Anne karnındaki ceninin düşürülmesinden dolayı ödenmesi gereken mâlî tazminattır. (Aslan M. Selim, *Kavram Atlası İslâm Hukuku II*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020, s. 149).

¹⁵ Sığnâkî, Hüsâmüddin Hüseyin b. Alî b. Haccâc el-Buhârî, *el-Kâfî şerhü'l-pezdevî*, thk. Fahreddin Seyyid Muhammed, (y.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 1422/2001), 5: 2145.

¹⁶ Komisyon, *el-Mevsu'a*, 7: 155.

¹⁷ Komisyon, *Mecelletü'l-ahkâmî'l-adliyye*, md. 943.

¹⁸ Komisyon, *el-Mevsu'a*, 7: 156.

¹⁹ Çocuğun zekât vermekle mükellef olup olmaması hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Fakihlerin çoğuna göre çocuk zekât vermekle mükelleftir. Fakat Hanefî fakihlere göre ise çocuk, namaz oruç ve hac gibi farz ibadetlerle mükellef olmadığına göre, zekât vermekle de mükellef sayılmaz. (Tûfî, Ebû'r-Rebî Necmüddin Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin, (y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1987), 182; Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed Alaüddin el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûl'l-Pezdevî* (y.y.: Dârü'l-Kütübî'l-İslâmî, ty.), 4: 241.

vergi yükümlülüklerini yerine getirmesi vacip hale gelir.²⁰ Ancak kendisi bu görev ve sorumlulukları yerine getirmeye muktedir olmadığı için temsilcisi bunları yerine getirir.

1. 3. Temyiz Safhası

Bu dönemdeki çocuğa iyiyi-kötüyü hayrı-şerri, faydayı-zararı birbirinden ayıran anlamında “mümeyyiz” denir.²¹ Çocuktan çocuğa farklılık arz etse de genel itibarıyla yedi yaşından itibaren başlayan bu dönem, bulûğ çağına kadar devam eder.²² Hz. Peygamber’in “*Yedi yaşına varınca çocuklarınıza namazı emredin*”²³ şeklindeki hadis, bu dönemin yedi yaşından başladığına işaret etmektedir. Bu safhadaki çocuğun aklî ve bedenî gelişimi ile birlikte hukukî ve iktisadî tecrübesi de artar. Satmak, almak ve malik olmak gibi eylemlerin neticesini daha iyi kavrar. Tam vücûp ehliyetine sahip olsa da tam edâ ehliyetine sahip olmadığı için tasarrufların bir kısmını kendisi, diğer bir kısmını ise velisi yerine getirir.

1. 4. Bulûğ Safhası

Sözlükte ulaşmak anlamında olan bulûğ kavramı, terim olarak çocuğun aklî ve bedenî bakımdan olgunluğa ulaştığını ifade eder.²⁴ Dinî terminolojide bu kavram yerine “âkil ve bâliğ olmak, ergen olmak” ifadeleri kullanılır. Baliğ olmanın erkeklerde ihtilam ile kadınlarda hamile olma ya da adet görme gibi birtakım hissî alametleri vardır. Bu alametlerle baliğ olmayan çocuğun bulûğa ermesi yaş ile tespit edilir. Bulûğ yaşı hakkında mezheplere göre farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ebû Hanife’ye göre erkekte on sekiz, kızlarda on yedi, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Şafiî ve Ahmed b. Hanbel’e göre on beş, Malikîlerin en meşhur görüşüne göre ise erkek ve kadında on sekizdir.²⁵ Bulûğ yaşının üst sınırı Mecelle’nin 986. ve 987. maddelerinde kayıt altına alınmıştır.²⁶ Böylece çocuk olgunluk dönemine girdiği için bir takım görev, sorumluluk ve müeyyidelerle mükellef olma durumundadır.

²⁰ Karaman Hayreddin, *Ana hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 2: 26.

²¹ Komisyon, *Mecelletü’l-ahkâmî’l-adliyye*, md. 943.

²² Askalânî, Ebû’l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed, *Fethü’l-Bâri Şerhu Sahîhi’l-Buhârî* (Beyrut: Dârü’l-Ma’rife, 1379), 1: 173; Temyiz yaşı için bk. İbnü’l-Kayyim el-Cevziyye, *Kur’ân ve Sünnete Göre Çocuk Ahkâmı*, çev. Mahmut Kısa, (Konya: Kitap Dünyası, 2014), 338.

²³ Ebû Dâvud, Süleyman b. Aş’as b. İshak b. Beşir, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Muhammed Muhyüddin Abdülhamid, (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye ty.), 1: 133.

²⁴ Komisyon, *el-Mevsu’a*, 8: 186.

²⁵ Kâsânî, Alauddin Ebû Bekir b. Mesud b. Ahmed, *Bedâ’u’s-senâi’ fi tertîbi’s-şerâi’*, (y.y.: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1986), 7: 172; Recrâcî, Ebû’l-Hasan Ali b. Said, *Menâhicü’t-tahsîl ve netâicü letâifi’t-te’vîl*, thk. Ebû’l-Fadl ed-Dimyâtî, (y.y.: Dârü İbn Hazm, 1428/2007), 8: 233; Mâverdî, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvî’l-kebîr fi fıkhi İmam eş-Şâfiî*, thk. eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1999), 2: 314; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6: 598; Komisyon, *el-Mevsu’a*, 8: 191.

²⁶ Bulûğ yaşının sınırı için bk. Komisyon, *Mecelletü’l-ahkâmî’l-adliyye*, md. 986 ve 987.

Çocukluk safhası bulûğ merhalesiyle sona ermektedir. Bundan sonra biyolojik ve aklî kemale ulaşan çocuk, mâlî yön dışında tam ehliyet vasfını elde eder. Malî yönden tam ehliyet elde edebilmesi için bulûğ ile birlikte reşid olma vasfını da elde etmesi gerekir.²⁷

1. 5. Reşid Olma Safhası

Sözlükte doğru ve isabetli eylemlerde bulunmak, doğru yolu bulmak anlamında olan rüşd kavramı, hukukta malına sahip çıkmak, onu yerli yerinde harcamak demektir. Sefeh ise bunun tersi olan malını boşa harcamak, saçıp savurmak anlamındadır.²⁸ Rüşd vasfını elde eden kimse, reşid sayılır. Esasen Şafiî dışındaki fakihlere göre rüşd vasfı bedenî ve dinî olmaktan öte malî tasarruflarla ilgili irade beyanıyla alakalıdır. Bu itibarla ergenlik safhasını geride bıraktığı halde rüşd vasfını elde edemeyen kimseye malı teslim edilmez.²⁹ Rüşd vasfının kapsamı ile ilgili farklı görüşlerin meydana gelmesinin sebebi “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin. Eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz, hemen mallarını kendilerine verin.*” (el-Nisâ, 4/6) mealinde ayette bulunan “*rüşden*” kavramına verilen anlamdan kaynaklanmaktadır.³⁰ Malikî, Şafiî ve Hanbelî fakihler ile Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre rüşd vasfıyla birlikte bâliğ olan çocuğun malı kendisine teslim edilir. Aksi takdirde malı ona verilmez. Ebû Hanife’ye göre ise bâliğ olup rüşd vasfını elde etmeyen kimsenin malı yirmi beş yaşına kadar velisinde bekletilir. Yirmi beş yaşından itibaren rüşd vasfına haiz olmasa da malı kendisine teslim edilir.³¹

2. Çocukta Ehliyet

Sözlükte, liyakat, yeterlilik ve elverişli olma anlamında olan ehliyet, fıkıh terminolojisinde dinî ve hukukî hükümlerle muhatap olma, lehine olan hakları elde etme (ilzâm) ve aleyhine olan hakları yüklenme (iltizâm) salahiyetini ifade eder.³² Usulcülerin kullandığı “ehliyyetü’l-hitab” kavramı da bu anlamdadır.³³ Ehliyet vasfına haiz olan kimse dinî ve hukukî tekliflerle muhatap hale gelir. Bedenî ve aklî tekâmül, tam ehliyetin unsurlarıdır. Bir kimse akıl ve beden noktasında kemale ulaşırsa eksiksiz yükümlülük

²⁷ Çocuğun malının teslim edilip edilmemesinde rüşd vasfının etkisi için bk. Yaman Ahmet, Çalış Halit, *İslâm Hukuku*, (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2019), 200.

²⁸ Komisyon, *Mecelletü’l-ahkâmî’l-adliyye*, md. 947.

²⁹ Bu görüş Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e nispet edilmektedir. Ebû Hanife’ye göre ise rüşd vasfına sahip olmayan kimsenin malı yirmi beş yaşına kadar muhafaza edilir. Daha sonra reşit olmasa da ona teslim edilir.

³⁰ Geniş bilgi için bk. (Karâfî, Ebû’l-Abbâs Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, *el-Furûk*, (y.y.: Alemü’l-Kütüb, t.y.), 1: 138).

³¹ Komisyon, *el-Mevsu’â*, 7: 160.

³² Zerkâ Mustafa Ahmed, *İslam Hukuku II*, Çev. Servet Armağan, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006, 21.

³³ Bardakoğlu Ali, “ehliyet” *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı, 1994), 10: 533-539.

altına girmiş olur.³⁴ Bedenî ve aklî olgunluğa ermeyenler, dinî ibadetler noktasında mükellef olmadıkları gibi cezaî sorumlulukları da yoktur.

Ehliyet bağlamında bilinmesi gereken kavramlardan biri de zimmet kavramıdır. Zimmet hukukî kişiliğin oluşmasıdır. Bu anlamda, ehliyet ile zimmet arasında sıkı bir ilişki vardır. Zimmet, ehliyet vasfı ile meydana gelen yükümlülüklerin itibârî bir kabı mahiyetindedir. Gazzâlî'nin "ahkâmın zimmette sabit olması"³⁵ şeklindeki ifadesinden zimmetin ahkâmın mahalli olduğu anlaşılmaktadır. Namaz ve oruç gibi ibadetler ile borçlar zimmete nispet edilir. Bu yükümlülükler edâ ve ifâ edilmedikçe zimmeti meşgul eder. Zimmet hak ve borçlara ehil olmayı sağlayan, ehliyet ise sonradan var olan ve zimmetin üzerinde bina edilen bir kavramdır. Zimmetin varlığından ve yokluğundan söz edilirken, ehliyet ise aklî ve biyolojik gelişim seyrine göre artan bir seyir gösterir. Zimmet ve ehliyet arasında gereklilik ilişkisi vardır. Zira zimmete sahip olan kimse tam ehliyete sahiptir.³⁶

Edâ ehliyetiyle vücûb ehliyeti de birbiriyle sıkı ilişkisi olan iki kavramdır. Bu iki kavram ayrı iki kısım değil, bilakis hukukî kişiliğin zaman seyrinde bulunan iki safhadır. Edâ ehliyeti vücûb ehliyetinin daha kapsamlı ikinci safhasıdır.³⁷ Vücûb ehliyeti zimmete ve hukukî kişiliğe, edâ ehliyeti ise idrak gücüne dayanır. İki ehliyetten biri pasif diğeri aktif olmak üzere iki yönlü tezahürde bulunur. Pasif yönü dinî-hukukî haklara sahip olma, aktif yönü ise bu hakları kullanma özelliğini oluşturur.³⁸ Pasif olana vücûb ehliyeti, aktif olana ise edâ ehliyeti denir. Vücûb ehliyeti edâ ehliyetinden önce olduğu için ilk önce vücûb ehliyetinin bilinmesi gerekir.

2. 1. Vücûb Ehliyeti

Hukukî ve dinî haklara sahip olabilme ve borçlar altına girebilmeyi ifade eden vücûb ehliyeti, varlık sahasında olan ve olmayan her insan için geçerli bir vasıftır. Vücûb ehliyeti insan olmakla irtibatlı olup yaş, akıl ve rüşd ile alakası yoktur. Anne karnında meydana gelen teşekkül ile başlayan vücûb ehliyeti hayatın sonuna kadar devam eder. Hatta hayattayken yapmış olduğu birtakım hukukî işlemler ölümden sonraya da sirayet eder. Dinî-hukukî hakların bir kısmı kişinin iradesinin dışında ve kendiliğinden sabit olur. Mülkiyet hakkı, yaşama hakkı, mirastan pay alma, vakıf malına sahip olma gibi haklar bu kabilden haklardır. Çocuğun lehine olan bu gibi hakların elde edilmesi vücûb ehliyetinin pasif yönünü oluşturmaktadır.

³⁴ Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 197.

³⁵ Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstesfâ*, thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşafi, (yy.,: Dârü'l-Kütbi'l-İlmiyye, 1413/1993), 67.

³⁶ Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 194. İslam hukukçularından bir kısmı zimmet kavramının var sayılmasını kabul etmemişlerdir. Ancak Abdülaziz el-Buhârî bunu kabul etmemiştir. Konunun ayrıntısı için bk. Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4: 237.

³⁷ Bardakoğlu, "ehliyet" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10: 533-539.

³⁸ Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 191.

Çocuğun lehine ve aleyhine olan haklar, doğumdan önce ve sonra olmak üzere iki merhalede ele alınır. Birincisine nâkıs vücûb ehliyeti ikincisine ise tam vücûb ehliyeti denir.

2. 1. 1. Nâkıs Vücûb Ehliyeti

Nakıs vücûb ehliyeti cenin için söz konusudur. Cenin, lehine sabit olan nesep, vasiyet ve miras gibi hakları nakıs vücûb ehliyeti kapsamında elde eder. Annesinin bir organı konumunda olduğu için müstakil bir kişiliğe sahip olmayan cenin, buna karşın ileride müstakil bir kişiliğe bürünecek olması nedeniyle nakıs ehliyet sahibi olduğu kabul edilir. Bu durumdaki cenin lehine olan bütün malî hakları elde etmeye hak kazanır. Mesela eşi hamileyken vefat eden bir kocanın mirası dağıtılacağı zaman, ceninin erkek olduğu ön kabulüyle mirasa dâhil edilir ve payı ayrılır. Ancak bu malî hakların bilfiil ona geçmesi sağ olarak dünyaya gelmesine bağlıdır.³⁹

2. 1. 2. Tam Vücûb Ehliyeti

Tam vücûb ehliyeti, çocuğun lehine olan haklara ilaveten aleyhine olan hakları elde etmeye ehil hale gelmesidir.⁴⁰ Anne karnındayken eksik vücûb ehliyetiyle muttasıf olan cenin, doğumla birlikte tam vücûb ehliyetine sahip olur. Deli ve mâ'tuh dahi olsa bu durum onun ölümüne kadar devam eder. Vücûb ehliyetinin yeterli olduğu malî yükümlülükler üç şekilde gerçekleşir:

- 1- Mal varlığına bağlı olarak kendiliğinden oluşan vergi, zekât gibi yükümlülükler.
- 2- Haksız fiillerden kaynaklanan tazmin borçları.
- 3- Adına yapılan hukukî işlemlerden neşet eden borçlar.

Vücûb ehliyetine sahip olan çocuk bu borçları kabul veya reddedemez. Edâ ehliyetine sahip oluncaya kadar hakların kabulünü ve borçların ödenmesini onun yerine temsilcisi üstlenmesi gerekir.⁴¹

2. 2. Edâ (fiil-tasarruf) Ehliyeti

Edâ ehliyeti, aklî ve bedenî gelişim süreciyle dinî ve hukukî hükümlere muhatap olma salahiyetini ifade eder.⁴² Böylece vücûb ehliyetiyle elde edilen hakları kullanabilme, borç altına girme, haksız fiillerin sonuçlarını üstlenme, ibadet ve dinî yükümlülükleri yerine getirmekle bizzat mükellef olur. Kendisi ve malı üzerinde bulunan üçüncü şahısların kanunî temsilcilikleri sona erer. Çocuk, bizzat kendisinin lehine ve aleyhine

³⁹ Karaman, *Ana hatlarıyla İslâm Hukuku*, 2: 26.

⁴⁰ Abdülaziz b. Ahmed, *Keşfü'l-esrâr*, 4: 237.

⁴¹ Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 196.

⁴² Bardakoğlu, "ehliyet" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 10: 533-539.

olan her türlü tasarrufa yetkili hale gelir. Bu yönüyle edâ ehliyeti, kişinin haklarında ve borçlarında aktif olma özelliğini oluşturur.⁴³

Edâ ehliyeti çocuğun bedenî ve aklî gelişimine bağlı olarak eksik (nakıs) ve tam (kâmil) edâ ehliyeti olmak üzere iki kısma ayrılır.

2. 2. 1. Nakıs Edâ Ehliyeti

Aklî ve bedenî bakımdan kemal derecesine ulaşmasa da temyiz kabiliyeti olan çocuk eksik edâ ehliyetine sahiptir.⁴⁴ Bu safhadaki çocuk, ehliyetsizler ile tam ehliyetliler arasında bir konumdur. Bu itibarla ne ehliyetsiz ne de tam ehliyetli sayılır. İkisinin ortası olan eksik ehliyetli kabul edilir.

Eksik edâ ehliyetine sahip olan kimsenin durumu üç farklı şekilde meydana gelir.

1- Malî konular: Malî konularda kanunî temsilcileri tarafından temsil edilerek yerine getirilen birtakım tasarruflar yanında kendileri de bazı tasarruflarda bulunabilir. Bu tasarruflar üç kategoride ele alınır.

a) Tamamen menfaatine olan sadaka, hibe ve miras gibi malların kabulüne ehildir.

b) Tamamen zararına olan kefil olma, bağış ve vasiyette bulunma tasarruflarında tam ehliyetsizdir.

c) Hem yararına hem de zararına olma ihtimali olan tasarruflar velinin denetimine tabi tutulur. Zararına olan tasarruflarda velinin onaylama yetkisi bulunmamaktadır.

2- İbadet konuları: İbadetle ilgili konularla mükellefiyeti olmasa da yerine getirdiği ibadetler geçerli sayılır. Şafîî fakihler hariç diğer fakihlere göre inancı muteberdir.⁴⁵

3- Cezaî konular: Eksik ehliyetli olan çocuk, kısas ve had cezaları gibi bedenî cezâ ehliyetine sahip olmasa da duruma göre uygun olan terbiye ve te'dip amaçlı tazîr cezaları ona uygulanabilir.

2. 2. 2. Tam Edâ Ehliyeti

Bir kimsenin dinî-hukukî mükellefiyet altına girebilmesi, yerine getirilen sorumlulukların geçerliliği tam edâ ehliyetiyle ifade edilir. Bu vasfa haiz olan kimse bütün dinî vazifelerle mükellef olduğu gibi malî konularda yeni haklar elde etmeye, borç altına girebilmeye, söz ve eylemleriyle hak kazanmaya ve suç sayılan eylemlerinden dolayı cezaî sorumluluğa sahip olur. İbadetleri edâ etme notasında sorumlu olduğu gibi inançta da teklif altına girer. Abdülaziz el-Buhârî, tam edâ ehliyetini şöyle ifade etmiştir: “Şâri’in hitabını anlayabilmek için aklî olgunluk, bunları yerine getirmek için de bedenî kemal

⁴³ Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 191.

⁴⁴ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ty.), 2: 340.

⁴⁵ Komisyon, *el-Mevsu'a*, 7: 158. İman açısından çocukların durumu ile ilgili geniş bilgi için bk. Akçay, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Çocukların Dinî Konumu* (İstanbul: Işık Yayınları, 2014), 47-49.

gereklidir. Bu konuda ulema arasında görüş birliği vardır.”⁴⁶ Aklî ve bedeni kemal ile birlikte rüşd vasfını da elde eden çocuğun, malî tasarrufları üzerindeki kısıtlılığına son verilir. Böylece çocuğun kendisi malî konularda tasarruf etme irade ve yetkinliğe sahip olur.⁴⁷

Esasen “Aklî ve bedenî kemalin oluşması ile rüşd vasfının elde edilmesi ergenlikle birlikte olur” tarzında bir kural yoktur. Bu vasıfların elde edilmesi ergenlikten önce de sonra da olabilir. Zira iklim koşulları, fizyolojik özellikler, psikolojik faktörler ve beslenme alışkanlıkları gibi durumlar, bu vasıfların elde edilmesi notasında farklılıklar arz eder. Fakihlerin bu gibi sebepleri göz önünde bulundurmaları ergenlik yaşı hakkında farklı görüşler ileri sürmelerine sebep olmuştur.⁴⁸

3. Çocukta Ceza Ehliyeti

Sözlükte ceza, iyi veya kötü olan bir fiilin ve davranışın tam ve yeterli karşılığı vermek demektir. Terim manası genel anlamda dünyevî ve uhrevî mahiyette özendirici ya da caydırıcı müeyyidedir. Özel anlamda ise dünyada hukuk düzeni tarafından suçluya uygulanacak maddi ve manevi müeyyideyi ifade eder. Bu anlamdaki cezayı Arapçada “ukube” kavramı karşılamaktadır. Ceza hukukunda “ukube” kavramı “el-fikhü'l-cinâî” ya da “et-teşrîu'l-cinâî” kavramlarıyla ifade edilir.⁴⁹

Suç, hukuk düzeni tarafından yasaklanan ve ceza ehliyetini taşıyan bir kimse tarafından yapılması halinde, failinin cezalandırılmasını gerektiren hukuka aykırı fiil şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁰ Fıkıh dilinde suç kavramını, cerîme, cürm ve cinayet kavramları karşılamaktadır.⁵¹

İslâm dini, dünyevî ve uhrevî emir ve yasakların ihlalini önlemek için birtakım özendirici ve caydırıcı tedbirler almıştır. Bu tedbirler ceza kavramıyla anılır. Cezanın suça denk olması ilkesine özen gösterilir. Cezanın suça denk olması gerektiği “*Kim kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır.*” (el-En’âm, 6/160) ve “*Bir kötülüğe ancak ona denk bir kötülükle karşılık verilir.*” (eş-Şûrâ, 42/40) şeklindeki âyetlerden anlaşılmaktadır. Çünkü ceza suça oranla ağır olursa adaletle aykırı olur, hafif olursa caydırıcılık ortadan kalkar. Çocuk, işlediği suçu bilinçsiz işlediği için ya da bilinçli işlese dahi aklî yeterliliğe sahip olmadığı için suç sayılmaz. Bu yüzden suç ve cezanın denk olması ilkesi gereği çocuğa ceza verilmez. Kaldı ki aklî ve bedenî kemale ulaşmadığı için çocuğun cezaî mükellefiyeti de yoktur.

⁴⁶ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4: 248.

⁴⁷ Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu tenviri'l-ebâr*, thk. Abdülmünim (y.y.: Dârü'l-Kütübü'l-ilmîyye, 1423/2002), 606.

⁴⁸ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, 4: 235.

⁴⁹ Bebek Adil, “Ceza”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet Vakfı, 1993), 7: 469.

⁵⁰ Yaman Ahmet, *İslâm Kamu Hukuku*, (Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020), 84.

⁵¹ Askerî Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh b. Sehl b. Said, *el-Furûkû'l-Lağaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, (Kahire: Dârü'l-İlmî ve's-Sekâfe, t.y.), 233.

Cezalar bağlamında çocukluk dönemi, mümeyyiz ve gayri mümeyyiz olmak üzere iki safhaya ayrılır. Gayri mümeyyiz çocuk suç işlese dahi cezalandırılmaz. Çocuğun cezalandırılması suç işlediği için değil aksine onun terbiyesi ve te'dibi amacına matuftur. Kaldı ki çocuğa suç ve ceza isnadında bulunmak dahi mecazîdir. Bu yüzden çocuğa uygulanan ceza, zecr ve tedbir amaçlıdır. Bu yüzden ona verilen ceza hafif dövmek bir müddet hapsedmek sınırını aşmamalıdır.⁵² Netice itibarıyla bir kimsenin işlemiş olduğu eylemden sorumlu tutulup cezalandırılması için eylemin hukuka aykırı olması yeterli değildir. Hukuka aykırılığın yanında eylemde bulunan kimsenin temyiz kudretine ve hür iradeye sahip olması gerekir.

3. 1. Bedenî Cezalar

Çocuğun bedenî cezalar alabilmesi için aklî ve fizikî kemale ulaşması ve cezâî ehliyete sahip olması gerekir. Dolayısıyla çocuk âkil-bâliğ olana kadar bedenî cezalarla cezalandırılmaz. Bedenî cezalar, miktarının tayin edilip, edilmemesi bakımından kısas-had cezaları ile ta'zîr cezaları olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

3. 1. 1. Kısas ve Had Cezaları

Nas ile belirlenen cezalar kısas, had ve ta'zîr olmak üzere üç çeşittir. Kısas, sözlükte işlenen fiile misliyle mukabelede bulunma, eşitleme ve kesme anlamlarına gelmektedir. Fıkıh terminolojisinde ise bir kimsenin kasten öldürdüğü kişiye karşılık öldürülmesi ya da mağdurun bir organında meydana getirdiği zarardan dolayı aynı ceza ile cezalandırılması demektir.⁵³ Kısas cezası “*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı*” (el-Bakara, 2/178) ve “*Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... yaralamalara da kısas vardır.*” (el-Mâide 5/45) şeklindeki âyetlerle sabittir. Birinci âyet kasten adam öldürmeye karşı katilin öldürülmesine, ikinci âyette ise organa karşı işlenen haksız fiil ya da telefin aynı şekilde karşılık bulmasına örnektir.

Had kelimesi sözlükte ayırmak ve engel olmak anlamında kullanılır. Arazilerin sınırlarını belirlemek için tayin edilen alamete ya da tanım yapılırken tanım dışında olan kavramların kapsam dışı tutulması için yapılan tariflere hudûd denilmesi ve kapıcıya haddâd ifadesinin kullanılması gibi.⁵⁴ İslam hukukunda ise had, birtakım suçlara takdir edilen cezadır. Bunlar naslarla tespit edilmiştir. Bu cezalara had ifadesinin kullanılması kişileri suç işlemekten engellemesi sebebiyledir. Had cezaları zina, kazf, hırsızlık ve eşkıyalık gibi suçlar bağlamında nazil olan âyetlerle takdir edilmiştir.⁵⁵ Kısas ve had

⁵² Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 180.

⁵³ Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbâs b. Osman b. Şâfi' b. Abdülmuttalib, *el-Umm*, (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990), 7: 350.

⁵⁴ Hısnî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülmümin b. Hariz, *Kifâyetü'l-Ahyâr fî Halli Gâyeti'l-İhtisâr*, thk. Ali Abdülhamid Baltacı, (Şam: Dârü'l-Hayr, 1994), 473; Aynî Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa, *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 4: 256.

⁵⁵ Tayin edilen hadler için bk. Çeker Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk* (Konya: Tekin Kitabevi, 2015), 192.

cezalarının miktarının indirilmesinde ya da arttırılmasında kamu otoritesinin ve hâkimin yetkisi yoktur.

Bulûğ safhasına girmeyen ve bedenî kemale ulaşmayan çocuklara kısas ve had cezaları uygulanamaz.⁵⁶ Bu yüzden âkil ve bâliğ olmayan ya da âkil olup henüz bulûğa ermeyen çocuklar ve akıl hastaları had ya da kısas gerektiren bir suç işleseler, cezaî ehliyetleri olmadığı için onlara had ve kısas cezası uygulanmaz. Bütün fakihler bu konuda aynı görüştedir. Bunun delili şu hadislerdir: “Üç kişiden kalem (sorumluluk) kaldırılmıştır. Uyanıncaya kadar uyuyandan, ihtilam oluncaya kadar çocuktan...”⁵⁷ve “Çocuk on beş yaşına ulaştığı zaman ona hadler uygulanır.”⁵⁸

3. 1. 2. Ta’zîr Cezaları

Ta’zîr cezaları, had ve kısas cezaları dışında kalan ve naslarda takdir ve tayin edilmeyen cezalardır. Bu cezalar naslarda belirtilmediği için duruma göre takdir yetkisi hâkime bırakılmıştır. Hâkim, işlenen suça caydırıcılık anlamında uygun bulduğu cezayı verebilir.⁵⁹ İslâm ceza hukukunda ta’zîr cezaları belirtilmediği gibi taz’îr suçları da belirtilmemiştir. O halde gerek ta’zîr suçları gerekse bunlara verilecek cezalar İslâm’ın genel ilke ve prensipleri kapsamında yetkili merciler tarafından belirtilmelidir. Dolayısıyla çocuğa verilecek ta’zîr cezasının oranı, zaman, zemin ve duruma göre takdir edilmelidir.

Çocuğa ta’zîr cezasının uygulanabilmesi için mümeyyiz (âkil) olması gerekliyse de bâliğ olması şart değildir. Mümeyyiz çocuğa verilen ceza terbiye ve te’dîb mahiyetli olup tedbir amaçlıdır. Zira bu durumda olan çocuğun cezaî ehliyeti yoktur. Ancak tedbir sorumluluğu vardır. Ta’zîr yoluyla alınan bu tedbir, ceza niteliğinde olmadığı için çocuğu amme hizmetlerinden mahrum etmemektedir.⁶⁰

3. 2. Malî Cezalar

Tazmin sorumluluğu edâ değil vücûb ehliyetine dayanır. Dolayısıyla birinin malını telef eden bir çocuk, hangi safhada olursa olsun telef ettiği şeyden sorumludur ve bunu tazmin etmek zorundadır. Zira işlenen fiile terettüp eden cezaî mesuliyeti bilmemek kişiyi sorumluluktan muaf tutmaz. Çocuğun malî sorumluluğu diyetlerde sorumluluk ve itlaflarda sorumluluk şeklinde iki başlık altında ele alınabilir.

⁵⁶ Şimşek Murat, *İslâm Hukuku ve Pozitif Hukuk Açısından Çocukta Ceza Ehliyeti*, İnsan ve Toplum Dergisi, cilt: II, sayı: 3 (2012), s. 139-164

⁵⁷ Beyhakî, *Ma’rifetü’s-Süneni ve’l-Âsar*, 7: 9127.

⁵⁸ Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevicirdî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Dârü’l-Kübi’l-İlmiyye, 2003), 6: 94.

⁵⁹ İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahrü’r-Râik Şerhü Kenzî’d-Dekâik*, (y.y: Dârü’l-Kütübî’l-İslâmi, t.y.), 5: 44.

⁶⁰ Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 181.

3.2.1. Diyet Sorumluluğu

Çocuk âkileden⁶¹ sayılmadığı için yakın akrabasının işlediği suçun diyetine ortak edilemez. Zira çocuk, erkeklik vasfına haiz olsa da âkil ve bâliğ olma vasıflarını taşımadığı için âkile olma ehliyetine sahip değildir. Kaldı ki çocuğun bizzat kendisi dahi cinayet işlerse onun âkilesi olan kimseler diyeti ödemek zorundadır. Çocuk ise bu diyete dâhil edilemez.⁶² Öte yandan çocuk, kendi murisini öldürse dahi mirastan mahrum bırakılmaz. Şafiî'lerin çoğuna göre ise çocuk, kasten işlemiş olduğu cinayetten malî anlamda sorumlu olduğu gibi öldürdüğü mirasçısına da varis olamaz.⁶³

3.2.2. İtlâfın Tazmin Sorumluluğu

Çocuk bilerek ya da bilmeyerek başkasının malına zarar verir veya onu telef ederse, bunu tazmin etmekle sorumludur. Çocuğun gayri mümeyyiz ya da mahcur olması durumu değiştirmemektedir.⁶⁴ Kâsânî konuyla ilgili “Çocuk ve delinin telef ettiği şeyler, mallarıyla tazmin edilir.”⁶⁵ ifadesini kullanmıştır. O halde çocuk aklî ve bedenî kemale ulaşmasa da itlaf ettiği malı tazmin etme sorumluluğu bulunmaktadır.

Sonuç

İslâm hukukunda çocuklarla ilgili temel düzenlemeler ve uygulamalar bulunmaktadır. Bunlar bir takım ilke ve amaçlara dayanır. Bu kapsamda İslâm hukuku çocuğun menfaatini göz önünde bulundurarak hem kendisinin hem de malının korunması gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda ilk asırlardan itibaren çocuğun aklî ve biyolojik gelişiminin ehliyet ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Ehliyetli olmadığı safhalarda onu himaye edecek bir temsilcinin tayin edilmesini, temsilcinin devlet başkanı dahi olsa görev ve sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiğini hükme bağlamıştır. Çocukla ilgili bu ilke ve prensipler İslâm'ın çocuğa verdiği önemin ifadesidir.

Usulcüler ve fakihler ehliyeti, vücûb ve edâ ehliyeti şeklinde iki kısma ayırdıktan sonra bunlardan her birini tam ve nakıs olmak üzere iki kısma ayırmışlardır. Çocuk, nakıs vücûb ehliyeti safhasında lehine olan hakları elde ederken, tam vücûb ehliyetinde ise ona hem lehine hem de aleyhine olan hak ve borçlar sabit olur. Tam edâ ehliyeti bir kimsenin dinî-hukukî teklife muhatap olmasını ifade eder. Nakıs edâ ehliyeti ise temyiz yeterliliğine sahip olmakla birlikte biyolojik ve aklî kemal tamamlanmadığı için dinî-hukukî tekliflerin sadece bir kısmından sorumlu olmayı ifade eder. İslâm hukukunda bu

⁶¹ Kasıt olmadan bir öldürme veya yaralama hadisesinde suçlu adına diyet ödemeyi yüklenen şahıslara âkile denir. Geniş bilgi için bk. (Akşit, İslâm Ceza Hukuku, 138; Aktan Hamza, “âkile”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Diyanet Vakfı, 1989), 2: 248-249).

⁶² Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 184.

⁶³ Üsrûşenî, Muhammed b. Mahmud, *Ahkâmü's-sığâr*, Çev. İbrahim Canan (İstanbul: Cihan Yayınları, 1984), 428; Komisyon, *el-Mevsu'a*, 7: 158.

⁶⁴ Sığnâkî, *el-Kâfî*, 5: 2148.

⁶⁵ Kâsânî, *Bedâi'u's-senâi*, 7: 171.

yönde bir tasnife gidilmesi sorumluluk ve mükellefiyet, suç ve ceza dengesinin gözetilmesi amacına matuftur.

Tarihi süreç içerisinde yapılan içtihatlardan, çocuğun telef ettiği şeylerden malî açıdan sorumlu tutulduğu, cezaî açıdan ise korunduğu anlaşılmaktadır. Buna göre aklî ve bedenî kemale ermeyen çocuğun kanuna aykırı fiillerine had ve kısas cezaları uygulanmaz. Malî cezalarda ise üçüncü kişilerin hakları da göz önünde bulundurulmuş ve çocuk bu noktada tazmin sorumluluğu ile mükellef kılınmıştır.

Kaynakça

- Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed Alauddin el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr şerhu Usûl'l-Pezdevî*, y.y.: Dârü'l-Kütüb'l-İslâmî, ty.
- Akçay, Mustafa, *İslâm Düşüncesinde Çocukların Dinî Konumu*. İstanbul: Işık Yayınları, 2014.
- Akşit Mustafa Cevat, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsanî Esaslar*, İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2015.
- Aktan Hamza, "âkile" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı, 1989.
- Askalânî, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer, *Fethü'l-bâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.
- Askerî Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdillâh b. Sehl b. Said, *el-Furûkû'l-Lağaviyye*, thk. Muhammed İbrahim Selim, Kahire: Dârü'l-İlmi ve's-Sekâfe, t.y.
- Aslan M. Selim, *Kavram Atlası İslâm Hukuku II*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Aydın M. Akif, "Çocuk" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet Vakfı, 1993, 8: 361-363.
- Aynî Bedruddin Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed b. Musa. *el-Binâye Şerhü'l-Hidâye*, Beyrut: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, 2000.
- Bardakoğlu Ali, "Ehliyet" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yayınları, 1994.
- Bebek Adil, "Ceza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yayınları, 1993.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr*. thk. Abdülmuti Emin Kalaci, Beyrut: Dârü Kuteybe, 1991.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî, *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Beyrut: Dârü'l-Kübi'l-İlmiyye, 2003.
- Çeker Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, Konya: Tekin Kitabevi, 2015.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. Aş'as b. İshak b. Beşir, *Sünenü Ebî Dâvud*. thk. Muhammed Muhyüddin Abdülhamid, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Vesît fi'l-mezheb*. thk. Ahmed Mahmud İbrahim, Kahire: Dârü's-Selâm, 1417.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *el-Müstesfâ*. thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşafi, yy.: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed, *ed-Dürri'l-muhtâr şerhu tenvîri'l-ebâr*. thk. Abdülmünim, y.y.: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1423/2002.
- Hısnî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülmünim b. Hariz, *Kifâyetü'l-Ahyâr fî Halli Gâyeti'l-İhtisâr*, thk. Ali Abdülhamid Baltacı, Şam: Dârü'l-Hayr, 1994.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffikuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed *el-Muğnî*. y.y.: Mektebetü'l-Kahire, 1968.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Eşbâh ve-nezâir*. Beyrut: Dârü'l-Kütüb'l-İlmiyye, 1429/1999.
- İbn Nuceym, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed, *el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzî'd-Dekâik*, y.y.: Dârü'l-Kütüb'l-İslâmî, t.y.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, *Kur'ân ve Sünnete Göre Çocuk Ahkâmı*. çev. Mahmut Kısa, Konya: Kitap Dünyası, 2014.

- Karâfî, Ebû'l-Abbas Şihabüddin Ahmed b. İdris b. Abdurrahman, *el-Furûk*, y.y.: Alemü'l-Kütüb, t.y.
- Karaman Hayreddin, *Ana hatlariyla İslâm Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.
- Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekir b. Mesud b. Ahmed, *Bedâi'u's-senâi' fî tertîbi's-şerâi'*. y.y.: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1986.
- Komisyon, *el-Mevsu'atü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytiyye*. Kuveyt: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şüûnî'l-İslâmiyye, 1427.
- Komisyon, *Mecelletü'l-ahkâmî'l-adliyye*. thk. Necip Havâvînî, Karaçi: Kârhâne-i Ticaret-i Kütüb, t.y.
- Mâverîdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habib, *el-Hâvi'l-kebîr fî fıkhi İmam eş-Şâfiî*. thk. eş-Şeyh Ali Muhammed Muavvid. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürreuf b. Tâcül-Arifin b. Ali, *Feydül-Kadîr Şerhü'l-Câmiu's-Sağîr*, Mısır: el-Mektebetü't-Ticariyyetü'l-Kübrâ, 1356.
- Nesâî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Şuayb b. Ali, *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmünim Şelebî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, t.y.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin, *Mefâtihi'l-ğayb*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Recrâcî, Ebû'l-Hasan Ali b. Said, *Menâhicü't-tahsil ve netâicü letâifi't-te'vîl*. thk. Ebû'l-Fadl ed-Dimyâtî, y.y.: Dârü İbn Hazm, 1428/2007.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl, *Usûlü's-Serahsî*. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ty.
- Sîğnâkî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Alî b. Haccâc. *el-Kâfî şerhü'l-pezdevî*, thk. Fahreddin Seyyid Muhammed, y.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 1422/2001.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbas b. Osman b. Şafi' b. Abdülmuttalib, *el-Umm*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1990.
- Şimşek, Murat, *İslâm Hukuku ve Pozitif Hukuk Açısından Çocukta Ceza Ehliyeti, İnsan ve Toplum Dergisi*. cilt: II, sayı: 3, 2012.
- Teftâzânî, Sa'düddin Mesud b. Fahriddin Ömer b. Burhâniddin, *Şerhu't-Telvîh ala't-Tevdîh*, Mısır: Mektebetü Sabîh, t.y.
- Tûfî, Ebû'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin, y.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1987.
- Üsrûşenî, Muhammed b. Mahmud, *Ahkâmu's-sığâr*. Çev. İbrahim Canan, İstanbul: Cihan Yayınları, 1984.
- Yaman Ahmet, *İslâm Kamu Hukuku*, Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2020.
- Yaman Ahmet, Çalış Halit, *İslâm Hukuku*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2019.
- Zerkâ Mustafa Ahmed, *İslam Hukuku II*, Çev. Servet Armağan, İstanbul: Gündönümü Yayınları, 2006.
- Zeynüddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir. *Muhtâru's-sahâh*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1999.